

رابطه‌ی هویت ملی و هویت قومی در بین دانشجویان آذری، فارس، لر، کرد و عرب در دانشگاه‌های ایران

تاریخ دریافت: ۹۶/۰۳/۲۲

تاریخ پذیرش: ۹۶/۰۴/۲۹

رقیه صادق‌زاده *

محمدعلی نادى**

چکیده

در عصر حاضر وجود قومیت‌های متعدد در ایران و چگونگی تعامل آنها با یکدیگر، یکی از مسائل مهم در هر کشور است. باورها و نظرات مختلفی در زمینه‌ی افزایش گرایش‌های قومی وجود دارد. از سوی دیگر این اعتقاد نیز وجود دارد که این گرایش‌های قومی در تعارض با هویت ملی افراد نیست.

این پژوهش با هدف بررسی رابطه بین هویت ملی و هویت قومی دانشجویان آذری، لر و فارس دانشگاه‌های ایران در سال ۹۴ بر روی ۴۰۰ نفر از دانشجویان دانشگاه‌های تهران، آذربایجان غربی، اهواز و لرستان با روش نمونه‌گیری خوشه‌ای مرحله‌ای اجرا شده‌است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که بین هویت ملی و هویت قومی رابطه‌ی مثبت وجود دارد؛ بدین معنی که با افزایش نمرات مؤلفه‌های هویت قومی، نمرات مربوط به هویت ملی نیز افزایش می‌یابد.

کلیدواژه‌ها: هویت قومی، هویت ملی، دانشجویان کشور.

* دانشجوی دکتری روانشناسی تربیتی دانشگاه آزاد اسلامی واحد اصفهان (خوراسگان).

Sadeghzadeh3721@yahoo.com

دانشیار علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد اصفهان (خوراسگان).

mnadi@khuisf.ac.ir

۱- مقدمه

هویت، پاسخی به چیستی و کیستی هر فرد و در واقع مجموعه خصوصیات است که هر شخصی را از دیگری متمایز می‌کند. پس هویت دارای دو معنای اصلی است: اولین معنای آن بیان مفهوم تشابه مطلق است، این با آن مشابه است و معنای دوم آن به مفهوم تمایز اشاره دارد که به مرور زمان، سازگاری و تداوم را فرض می‌گیرد. پس هویت دارای دو معنای رو در رو است که از یک طرف دیگر تفاوت را بیان می‌کند (جکینز، ۱۳۸۱: ۵).

یکی از بحران‌های دوران نوجوانی و جوانی، شکل‌گیری هویت و انسجام خود است که اریکسون به آن پرداخته (هنری‌ماسن و دیگران، ۱۳۶۸). همچنین برخی دیگر از نظریه‌پردازان معتقدند که بلوغ شناختی و اجتماعی در دوران جوانی پدیدار می‌شود و در این مرحله است که آنها توانایی و ظرفیت بررسی و ارزیابی مفاهیم انتزاعی همچون ملیت نژاد و قومیت را دارند (umana، 2008: 18).

در عصر حاضر، در جوامع فرهنگ‌های قومی گوناگونی وجود دارد، ایران نیز از جمله کشورهایی است که از تنوع قومی و خرده فرهنگ‌های قومی برخوردار است؛ بنابراین یکی از مسائل مهم در جامعه‌ی ایران، چگونگی شرایط حاکم بر قومیت‌ها است. اکنون جامعه‌ی ایران که در حال تجربه‌ی فرآیند توسعه است، مراحل انتقالی‌اش را طی می‌کند و بیش از گذشته در معرض چالش و بحران‌های مختلف از جمله بحران هویت قرار دارد (میرمحمدی، ۱۳۸۳: ۱۳).

قومیت و ملیت از انواع هویت‌های اجتماعی مدرن است که پس از جهانی شدن، شکل تازه‌ای به خود گرفتند. شکل‌گیری این هویت‌های جدید چون ملیت و قومیت، نتیجه‌ی بازتابی بودن معنا در دوره‌ی مدرنیته است. هویت ملی هویتی عام گراست و وفاداری به دولت ملی لازمه‌ی آن است. قومیت زیرمجموعه‌ی هویت ملی است، اما صحبت کردن درباره‌ی قومیت و گروه‌های قومی ساده نیست (برتون، ۱۳۸۰: ۲۶).

پیدایش انواع خشونت و اختلافات قومی و افزایش وفاداری قومی و زبانی در جهان، به ویژه در خاورمیانه محسوس است. مدیریت اختلافات قومی، افزایش هویت ملی، تحقق وحدت ملی در چارچوب احساس تعلق، همبستگی و وفاداری اقوام و قشرهای مختلف به سرزمین، تاریخ، فرهنگ، ملت و دولت و ایجاد اجماع عمومی در مسائل کلان سیاسی و اجتماعی ایجاب می‌کند که میزان هویت قومی و ملی جوانان قابل توجه قرار گیرد (مسعودنیا و دیگران، ۱۳۹۳: ۱۳۹). سلطه‌ی فناوری‌های نوین از طرفی به یکپارچگی فرهنگی منجر شده‌است و از سوی دیگر با افزایش آگاهی و خودآگاهی نسبت به هویت‌های فرو ملی، زمینه را برای تقویت گرایش‌های گریز از مرکز فراهم می‌کند، هویت‌های ملی را با چالش روبرو می‌سازد و زمینه را برای بحران‌های فرو ملی و قومی فراهم می‌کند (دهشیری، ۱۳۷۹: ۲).

کشور ایران نیز جامعه‌ای چند فرهنگی و چند قومیتی است. گسترش فناوری‌های ارتباطی همچون تکنولوژی شبکه‌های اجتماعی مجازی، می‌توانند موجبات همگرایی

یا واگرایی را فراهم کنند (شفیعی‌نیا، ۱۳۹۲: ۴)؛ از این رو، پژوهش حاضر درصدد است میزان گرایش به هویت قومی و هویت ملی را در اقوام لر، آذری، کرد، عرب و فارس سنجیده و ارتباط میان آنها را بررسی کند. در این زمینه پژوهش‌های گوناگونی صورت گرفته است. وجه تمایز این پژوهش با سایر پژوهش‌ها در این است که قشر مهمی از جامعه را که دانشجویان اقوام متعدد هستند، در برمی‌گیرد. همچنین پژوهش‌های گذشته، یک قوم یا حداکثر دو یا چند قومیت را بررسی کرده‌اند؛ بنابراین با توجه به وضعیت حساس کنونی و اهمیت این موضوع در کشور، اجرای این پژوهش ضرورت دارد.

– پرسش‌های پژوهش

- ۱- آیا بین دو متغیر هویت ملی و قومی جامعه‌ی مورد بررسی رابطه وجود دارد؟
- ۲- میزان گرایش به هویت قومی در میان اقوام مورد بررسی چقدر است؟
- ۳- میزان گرایش به هویت ملی در میان اقوام مورد بررسی چقدر است؟
- ۴- آیا دانشجویان هویت قومی خود را در راستای هویت ملی فرض می‌کنند؟

۲- تعریف مفاهیم

۲-۱- قوم و قومیت

اسمیت، قوم را این گونه تعریف کرده است: جامعه‌ی قومی، گروهی اجتماعی است که اعضای آن در اصل و ریشه، ادعای تاریخ و سرنوشتی متمایز و مشترک و یک یا چند ویژگی متمایزکننده احساس اشتراک دارند و احساس یگانگی جمعی و همبستگی می‌کنند (اومن، ۱۳۷۸: ۴۴).

قومیت، رفتارها و چشم‌اندازهای فرهنگی است که سبب تمایز یک اجتماع از سایر اجتماعات دیگر می‌شود و اعضای یک قوم خصوصیات فرهنگی خود را متمایز از دیگران می‌بینند. مهم‌ترین خصوصیات قومی که آن را از دیگر گروه‌ها متفاوت می‌سازد، عبارتند از: زبان، تاریخ، تبار، مذهب، سبک لباس پوشیدن و نوع زینت کردن. این تفاوت‌های فرهنگی آموختنی هستند (گیدنز، ۱۳۷۷: ۲۶۰).

قومیت پدیده‌ای فرهنگی و ذهنی است که بر اشتراکات و ادراکات ذهنی نسبت به ریشه‌ها و منشأ علایق یا ترکیبی از آنها مبتنی است. همچنین قومیت در جامعه‌شناسی، سازهای اجتماعی است که ماهیت فرهنگی دارد (گودرزی، ۱۳۸۵: ۴۷).

۲-۲- هویت قومی

هویت قومی یکی از انواع هویت‌های جمعی است که بر عنصر آگاهی وجود خود و تشخیص عناصر فرهنگی یک گروه تأکید دارد و آن را از سایر گروه‌ها جدا می‌کند. هویت قومی نشان‌دهنده تفاوت‌های فرهنگی است و از نوع هویت شخصی می‌باشد که توسط اجتماع، تأیید و به صورت عمومی نمایان شده است (برتون، ۱۳۸۰: ۲۳۰-۴).

جنکینز^۱، قومیت را راهی برای هویت‌یابی جمعی می‌داند که مفهوم «ما و آنها» را شکل بخشیده و دارای ساختی اجتماعی همراه با فرهنگ است. او معتقد است که

1. Jenkins

هویت‌های فرقه‌ای، محلی، ملی و نژادی همچون ساخت‌های اجتماعی، تاریخی و محیطی خاص فرض می‌شوند که مؤلفه‌های هویت قومی را تشکیل می‌دهند.

مدل اساسی، قومیت را به این شکل بیان کرده‌است:

- قومیت درباره‌ی تمایزات فرهنگی است.

- قومیت مرتبط با فرهنگ است، ولی اساس آن در تعاملات اجتماعی است.

- قومیت از فرهنگ ثابت‌تر یا نامتغیر نیست.

- قومیت، هم هویتی اجتماعی است و هم فردی که در تعامل اجتماعی، تجلی بیرونی می‌یابد و در خودآگاهی شخصی درونی می‌شود (معیدفر و رضایی، ۱۳۸۸: ۲۶).

۲-۳- هویت ملی

آنتونی اسمیت معتقد است هویت ملی، «بازتولید و بازتفسیر دائمی ارزش‌ها، نهادها، خاطرات، اسطوره‌ها، سنت‌هایی که میراث متمایز ملت‌ها را تشکیل می‌دهد و تشخیص هویت افراد، با الگو و میراث یا عناصر فرهنگی امکان‌پذیر است.» (اسمیت، ۱۳۸۳: ۳۰).

میلر برای یک اجتماع ملی یا ملیت پنج بعد معرفی می‌کند. اولین نکته‌ی آن یک اجتماع ملی مبتنی بر باور است؛ یعنی ملت‌ها زمانی پدید می‌آیند که اعضایشان یکدیگر را به‌عنوان هم‌وطن بپذیرند و باور کنند که با هم ویژگی‌های مشترک دارند. ممکن است گروهی از مردم دارای چندین ویژگی مشترک باشند، اما یک ملت را تشکیل ندهند؛ زیرا افراد باید به این ویژگی‌های مشترک آگاهی داشته باشند، آن را باور کنند و این باور مشترک است که موجب به هم پیوستگی اعضا می‌شود (میلر، ۱۳۸۳: ۳۴-۳۵).

ویژگی دوم آن است که ملیت بیانگر هویتی است که تداوم تاریخی دارد. ملت‌ها اکثراً دارای پیشینه‌های تاریخی هستند و با افرادی که در طول تاریخ و گذشته‌ی ملت می‌زیستند، احساس پیوند می‌کنند. در حقیقت، تأکید بر پیشینه‌ی تاریخی ملت‌ها بازگوکننده‌ی مجموعه‌ای از تعهدها و وظایف است؛ زیرا گذشتگان و نیاکان سختی‌های بسیاری متحمل شده و برای ایجاد و دفاع از ملت، جان خود را فدا کرده‌اند. سومین بعد هویت ملی، هویت فعال است. ملت‌ها اجتماعی هستند که با یکدیگر عمل می‌کنند، تصمیم می‌گیرند و به نتیجه می‌رسند؛ بدین معنا که بین گذشته و آینده‌ی ملت رابطه وجود دارد و ملت به واسطه‌ی تصمیماتی که می‌گیرد مطرح می‌شود. بعد چهارم هویت ملی، تعلق یک گروه از مردم به مکان جغرافیایی خاص است. البته ممکن است هویت‌های قومی و مذهبی نیز در یک مکان جغرافیایی یا زادگاهی مقدس شکل گرفته باشند، اما لزوماً به معنای سکونت دائمی در آن مکان نیست؛ به عنوان مثال، یک مسلمان براساس اعتقادات و هویت مذهبی خود می‌تواند به زیارت مکه برود، اما لزومی ندارد در آنجا مستقر شود. این در حالی است که یک ملت باید دارای یک زادگاه بومی باشد. دولت نیز دستگاهی است که در منطقه‌ی جغرافیایی، اقتدار مشروع دارد. بعد پنجم هویت ملی یا ملیت عبارت است از: وجود

یک فرهنگ عمومی مشترک. این حس فرهنگ عمومی مشترک باید میان افراد عضو یک ملت وجود داشته باشد تا به واسطه‌ی ویژگی‌هایی که در آن سهیم هستند به یکدیگر تعلق داشته باشند. یک فرهنگ عمومی شامل مجموعه‌ای از برداشت‌ها است؛ اعم از اصول سیاسی مانند باور به دموکراسی و حاکمیت قانون، یا انواع گسترده‌ای از هنجارهای اجتماعی و موارد خاص فرهنگی مانند مذهب و تعهد به حفظ زبان ملی (میلر، ۱۳۸۳: ۳۴-۲۹).

هایس بر این عقیده بود که اقوام در تاریخ بشریت همواره وجود داشته‌اند. فقط انسان‌ها با زبان‌ها، عقاید، عرف و رسومات متفاوت بوده‌اند، اگرچه تعداد مشخص از اقوام چندین بار به وجود آمده و از بین رفته‌اند. طبق تعبیر هایس یک قوم ترکیبی از حس وطن‌پرستی و آگاهی آن قوم است؛ حس وطن‌پرستی دلبستگی مشخص به شهر و فضای فیزیکی است و زمانی که به صورت ملی گسترش یابد به ملیت و هویت ملی تبدیل می‌شود.

کوهن یک قوم را مانند قبیله، عشیره یا گروهی از نژادها - که اجداد خونی یا منطقه‌ی مسکونی یکسان دارند - نمی‌پندارد، بلکه آن را یک مقوله‌ی متغیر و به عنوان نتایج زندگی در دو بخش مجزای تاریخی و سیاسی می‌بیند. او بر عوامل ایجاد یک قوم تأکید می‌کند؛ از جمله اراده‌ی مثبت و شور ملی به عنوان یک عامل ضروری به همراه اجداد خونی، زمان، خاک، مسائل سیاسی، عقاید، رسوم و دین مشترک. البته کوهن بعدها گفت: آنچه امروزه یک قوم را ایجاد می‌کند اجداد و نژاد نیست، بلکه بیش از هر چیز روح ملی یک ملت است که مردم را به عنوان یک قوم به هم متصل می‌سازد. گلنر اظهار می‌کند که هویت ملی، حس تعلق به دولت ملی مدرن است و ممکن است به عنوان یک مفهوم از کشور، شخص یا ملت تعریف شود که در آغاز دوره‌ی مدرن و با یک حس تعلق به آن شکل گرفت (Kohn, 1965: 11-16).

به اعتقاد روح‌الأمینی، «هویت ملی عبارت است از مجموعه ویژگی‌ها، وابستگی‌ها، پیوندهای جغرافیایی، تاریخی، فرهنگی در مفهوم وسیع کلمه، حماسی، قومی و غیره که زندگی انسانی را دربرمی‌گیرد و عضو جامعه به آن می‌بالد و افتخار می‌کند.» (میرمحمدی، ۱۳۸۳: ۲۲).

هویت ملی در نسبت با ملت تعریف می‌شود. ملت نیز مجموعه افرادی است که در سرزمینی با محدوده‌های مشخص بسر می‌برد. افراد از حق حاکمیت برخوردارند، دولت و حکومتی از آن خود دارند و مجموعه‌ای از پیوندهای تاریخی فرهنگی و غیره آنها را به همدیگر متصل می‌سازد. این تعریف دارای چند مؤلفه‌ی اساسی است:

اول: ملت، مجموعه‌ای از افراد است که دارای سرزمینی با محدودیت یا همان مرزهای مشخص است.

دوم: ملت از حاکمیت برخوردار است و دولت و حکومتی از آن خود دارد.

سوم: مجموعه‌ای از پیوندهای تاریخی، فرهنگی و غیره که افراد آن را به یکدیگر متصل می‌سازد (همان: ۹۸).

به باور بایند، هویت ملی فرآیند پاسخ‌گویی آگاهانه‌ی یک ملت به پرسش‌هایی پیرامون خود، گذشته، کیفیت زمان، تعلق، خاستگاه اصلی و دائمی، حوزه‌ی تمدنی، جایگاه سیاسی، فرهنگی و ارزش‌های مهم از هویت تاریخی خود است (بایند، ۱۳۷۷: ۲۴۴-۲۳۳). در حالی که بنا به تعریف افروغ، هویت ملی همچون مفهوم فرهنگ، جامعه و ملت دارای خصلتی زمانی و نسلی است؛ یعنی تداوم زمانی و نسلی دارد که از یک سو ریشه در گذشته‌ی مشترک و از سوی دیگر رو به آینده‌ی مشترک دارد. آن بخش که مربوط به گذشته‌ی مشترک است، میراث مادی و معنوی است که از نسل‌های قبل به ما رسیده و ما نیز آن را به آیندگان خواهیم سپرد. اسطوره‌های تاریخی و حوادث، در زمره‌ی میراث معنوی محسوب می‌شوند که خاطرات جمعی، عشق و نفرت‌های مشترکی را در یک ملت به وجود می‌آورند و به استمرار و تداوم هویت ملی می‌انجامند (افروغ، ۱۳۸۳: ۱۲).

۳- پیشینه پژوهش

با توجه به اهمیت موضوع قومیت، هویت قومی و هویت ملی، پژوهش‌های متعددی صورت گرفته‌است که به برخی از آنها اشاره می‌شود.

فینی از پژوهشگران مطرح در این زمینه، ابزارهای گوناگون ساخته و پژوهش‌هایی انجام داده‌است. او در پژوهشی، رشد هویت قومی را در بین اقلیت‌های دانش‌آموزی در لس‌آنجلس مطالعه کرده‌است (Phinney, 2001: 494). مودود^۱ (۱۹۹۴)، شامایی^۲ (۱۹۸۶) و یومانا^۳ (۲۰۰۳) نیز پژوهش‌هایی در زمینه‌ی هویت قومی انجام داده‌اند.

در داخل کشور، مسعودنیا، مهرابی‌کوشکی و کیانی (۱۳۹۲) به بررسی هویت ملی و قومی دانشجویان دانشگاه تهران در بین اقوام ترک، کرد و لر پرداختند. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که بین هویت قومی و ملی رابطه‌ی معکوس و متضادی وجود ندارد. «تأثیر متغیرهای زمینه‌ای بر هویت ملی و قومی نشان می‌دهد که جنسیت، نوع رشته‌ی تحصیلی و سطح تحصیلات، بیشترین پیش‌بینی کنندگان هویت ملی و نوع مذهب، بیشترین واریانس از هویت قومی دانشجویان را پیش‌بینی می‌کند».

فکوهی و آموسی (۱۳۸۶)، به بررسی هویت ملی و قومی در کردستان ایران پرداختند. نتایج بیانگر آن است که جوانان به واسطه‌ی ارتباطات خود، جهانی شدن، رواج ماهوره‌ها و مشارکت سیاسی، هویت قومی خود را تقویت کرده‌اند. عناصر هویت آنان عبارت است از: زبان، لباس، وفاداری به سرزمین و ملی‌گرایی قومی و پای‌بندی به آداب و رسوم و فرهنگ قومی خود.

حاجیانی (۱۳۸۸) نیز در پژوهش خود به بررسی نسبت هویت ملی و قومی در میان اقوام ایرانی، آذری، بلوچ، کرد و عرب پرداخته‌است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که بین هویت قومی و ملی رابطه‌ی مثبت و متوسطی وجود دارد. همچنین بین متغیر

1. Modood

2. Shamai

3. Umana

احساس محرومیت نسبی و هویت ملی، رابطه‌ی منفی نسبتاً بالایی وجود دارد و این رابطه با متغیر هویت قومی، مثبت و در حد ضعیف است.

۴- روش پژوهش

این پژوهش از نوع پیمایشی است و در آن از دو پرسش‌نامه‌ی هویت قومی، هویت دینی و ملی برای گردآوری اطلاعات استفاده شد. پرسش‌نامه براساس مقیاس لیکرت تنظیم شده و سؤال‌های آن بسته پاسخ است. جامعه‌ی آماری این پژوهش، دانشجویانی با قومیت‌های فارس، آذری، عرب، کرد و لر است. با توجه به اینکه آماری از دانشجویان گروه‌های قومی وجود نداشت، دانشگاه‌های بومی قومیت موردنظر انتخاب شد. برای گزینش نمونه‌ها، از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای مرحله‌ای استفاده شده. برای قومیت فارس (دانشگاه‌های علوم انسانی دانشگاه تهران)، قومیت عرب (دانشگاه اهواز)، قومیت آذری و کرد (دانشگاه آذربایجان غربی) و قومیت لر (دانشگاه خرم‌آباد) انتخاب شد. سپس از هر دانشگاه چند کلاس انتخاب و پرسش‌نامه‌ها توسط دانشجویان تکمیل شد؛ بدین منظور ابتدا به مشخصات توصیفی متغیرها پرداخته، سپس با استفاده از آزمون‌های آماری مناسب، رابطه‌ی میان هویت قومی و ملی و ارتباط بین مؤلفه‌های آنها و نیز ارتباط قومیت با گرایش به هویت قومی و ملی تجزیه و تحلیل شد. تحلیل‌ها با استفاده از نرم‌افزار آماری SPSS ورژن ۲۰ اجرا شده‌است.

پایایی و روایی پرسش‌نامه

پایایی

قابلیت اعتماد دو پرسش‌نامه‌ی این پژوهش، با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ بررسی شده‌است. مقدار آلفای کرونباخ در پرسش‌نامه‌ی هویت قومی چند گروهی برابر با ۰/۷۹۸ به دست آمد که بیانگر پایایی خوب پرسش‌نامه است. همچنین مقدار این ضریب برای پرسش‌نامه‌ی هویت دینی و ملی برابر با ۰/۶۶۱ شد که نشان می‌دهد پایایی این پرسش‌نامه نسبتاً خوب است.

روایی

نتایج آزمون کرویت بارتلت و شاخص KMO برای دو پرسش‌نامه‌ی هویت قومی و هویت دینی و ملی به شرح جدول زیر است:

جدول ۱: نتایج آزمون کرویت بارتلت و شاخص KMO برای دو پرسش‌نامه‌ی هویت قومی و هویت دینی و ملی

پرسش‌نامه‌ی هویت دینی و ملی		پرسش‌نامه‌ی هویت قومی	
۲۷۰۷/۹	۱۸۳۴/۶	آماره کای دو	آزمون کروییت بارتلت
۰/۰۰۰۱	۰/۰۰۰۱	Pvalue	
۰/۸۲۹	۰/۸۱۳	KMO	

در پژوهش حاضر، آزمون کرویت بارتلت در سطح معنی‌داری ۰/۰۵ معنادار است ($Pvalue < 0.05$) که نشان می‌دهد ماتریس همبستگی داده‌ها در جامعه صفر نیست و مقدار KMO بزرگتر از ۰/۷ است. بنابراین روایی سازه برای هر دو پرسش‌نامه برقرار است.

۵- مشخصه‌های توصیفی پژوهش

اطلاعات دموگرافیک این تحقیق شامل متغیر کمی سن و متغیرهای کیفی جنسیت و قومیت است. میانگین سن افراد شرکت کننده در پژوهش ۲، ۲۷ و مینیمم و ماکسیمم آن به ترتیب ۱۹ و ۵۶ سال بود.

جدول ۲: مشخصات متغیرهای کیفی شامل تعداد و درصد افراد در هر گروه

متغیر	سطوح متغیر	فراوانی	درصد فراوانی
جنسیت	زن	۲۱۲	٪ ۵۷.۳
	مرد	۱۵۴	٪ ۴۱.۶
	نامعلوم	۴	٪ ۱.۱
قومیت	ترک	۶۹	٪ ۱۸.۶
	کرد	۴۷	٪ ۱۲.۷
	لر	۱۱۷	٪ ۳۱.۶
	فارس	۵۰	٪ ۱۳.۵
	عرب	۸۱	٪ ۲۱.۹
	نامعلوم	۵	٪ ۱.۴

پژوهش حاضر متشکل از دو پرسش‌نامه‌ی «هویت قومی چندگروهی» و «هویت دینی و ملی (لطف آبادی)» است. جامعه‌ی آماری این پژوهش، دانشجویان آذری، لر و فارس است و تعداد افرادی که پرسش‌نامه‌ها را تکمیل کرده‌اند، معادل ۴۰۰ نفر است که از بین آنها، ۳۰ پرسش‌نامه به دلیل نقص حذف شده‌است. پرسش‌نامه‌ی هویت قومی دارای ۲۰ سؤال و نوع پاسخ‌دهی آن لیکرت چهار گزینه‌ای است که عبارتند از: کاملاً موافقم (۴)، تا حدی موافقم (۳)، تا حدی مخالفم (۲) و کاملاً مخالفم (۱). در سؤالاتی که بار منفی دارند (سؤالات ۸ و ۱۰) نمرات برعکس وارد می‌شوند؛ یعنی ۱ برای «کاملاً موافقم»، ۲ برای «تا حدی موافقم» و پرسش‌نامه دارای ۳ مؤلفه (بعد) است که برای به دست آوردن امتیاز مربوط به هر مؤلفه، میانگین امتیازات آن برای تک تک افراد محاسبه می‌شود.

جدول ۳: شماره سؤالات، میانگین، انحراف معیار، مینیمم و ماکسیمم هر مؤلفه

نام مؤلفه	شماره سؤالات	میانگین	انحراف معیار	مینیمم	ماکسیمم
تأکید و تعلق	۶، ۱۱، ۱۴، ۱۸، ۲۰	۳،۲۱	۰،۶۱	۱	۴
دست‌آورد هویت قومی	۱، ۳، ۵، ۸، ۱۰، ۱۲، ۱۳	۲،۹۳	۰،۵۴	۱،۲۹	۴
رفتارهای قومی	۲، ۱۶	۲،۹۹	۰،۷۵	۱	۴

پرسش‌نامه‌ی دوم شامل ۲۲ سؤال است و نوع پاسخ‌دهی به آن لیکرت شش گزینه‌ای است که عبارتند از: کاملاً موافق (۶)، موافق (۵)، کمی موافق (۴)، کمی مخالف (۳)، مخالف (۲) و کاملاً مخالف (۱). در سؤالات دارای بار منفی (سؤالات ۲، ۹، ۱۴، ۱۵، ۱۷ و ۲۱) نمرات برعکس وارد می‌شود؛ یعنی ۱ برای «کاملاً موافق»، ۲ برای «موافق» و پرسش‌نامه‌ی لطف‌آبادی دارای دو مؤلفه‌ی هویت ملی و هویت دینی است که همانند پرسش‌نامه‌ی اول برای به دست آوردن امتیاز مربوط به هر مؤلفه، میانگین امتیازات آن محاسبه می‌شود.

جدول ۴: شماره سؤالات، میانگین، انحراف معیار، مینیمم و ماکسیمم امتیازات هر مؤلفه

نام مؤلفه	شماره سؤالات	میانگین	انحراف معیار	مینیمم	ماکسیمم
هویت ملی	۱ تا ۱۳ و ۱۵	۴،۶۹	۰،۷۱	۲،۷	۶
هویت دینی	۱۶ تا ۲۲ و ۱۴	۳،۵۴	۰،۶۳	۱	۵،۵

جدول ۵: بررسی میانگین نمرات هویت قومی، میانگین نمرات هویت ملی و دینی

نام متغیر	آماره آزمون	Pvalue
میانگین کل نمرات هویت قومی	۰,۹۷۶	۰,۰۰۰۱
میانگین نمرات هویت قومی قوم ترک	۰,۹۸۰	۰,۳۴۶
میانگین نمرات هویت قومی قوم کرد	۰,۹۷۱	۰,۲۸۹
میانگین نمرات هویت قومی قوم لر	۰,۹۵۴	۰,۰۰۱
میانگین نمرات هویت قومی قوم فارس	۰,۹۹۲	۰,۹۷۷
میانگین نمرات هویت قومی قوم عرب	۰,۹۵۵	۰,۰۰۶
میانگین کل نمرات هویت ملی و دینی	۰,۹۹۱	۰,۰۲۵
میانگین نمرات هویت ملی و دینی قوم ترک	۰,۹۶۰	۰,۰۲۶
میانگین نمرات هویت ملی و دینی قوم کرد	۰,۹۵۳	۰,۰۵۵
میانگین نمرات هویت ملی و دینی قوم لر	۰,۹۸۶	۰,۲۷۱
میانگین نمرات هویت ملی و دینی قوم فارس	۰,۹۷۰	۰,۲۳۵
میانگین نمرات هویت ملی و دینی قوم عرب	۰,۹۸۲	۰,۲۹۸

با توجه به اینکه مقادیر Value کمتر از ۰,۰۵۰ است، این نتیجه حاصل می‌شود که در سطح معنی‌داری ۵ درصد، میانگین نمرات هویت قومی اقوام ترک، کرد و فارس و میانگین نمرات هویت ملی و دینی اقوام کرد، لر، فارس و عرب نرمال بوده‌است.

۱-۵- بررسی رابطه میان هویت قومی و ملی در بین اقوام ایرانی

در این بخش به بررسی رابطه‌ی هویت قومی و هویت دینی- ملی در اقوام ایرانی پرداخته می‌شود؛ بدین منظور همبستگی میان نمرات این دو مقوله به دست می‌آید. چون میانگین نمرات هویت قومی و ملی دارای توزیع نرمال نیست، از ضریب همبستگی اسپیرمن استفاده می‌شود. نتیجه این تحلیل در جدول زیر قابل مشاهده است.

جدول ۶: بررسی رابطه میان هویت قومی و ملی در بین اقوام ایرانی

فرضیه	ضریب همبستگی اسپیرمن	Pvalue
در میان اقوام ایرانی، بین هویت قومی و هویت ملی و دینی رابطه مثبت است.	۳۳۶	۰,۰۰۰۱

با توجه به جدول فوق چون P value کوچکتر از ۰.۰۵ است، ارتباط هویت قومی و هویت دینی- ملی از نظر آماری معنی‌دار است. مثبت بودن ضریب همبستگی، نشانه‌ی ارتباط مستقیم بین این دو هویت در میان اقوام ایرانی است؛ بدین معنی که با افزایش نمرات هویت قومی، نمره‌ی مربوط به مؤلفه‌های هویت ملی نیز افزایش می‌یابد و بالعکس؛ به عبارت دیگر، هر چه ایرانیان نسبت به هویت قومی خود احساس بهتر و تعلق خاطر بیشتری داشته باشند، نسبت به هویت ملی و دینی خود نیز احساس بهتری خواهند داشت.

حال به بررسی رابطه‌ی هویت قومی و هویت دینی- ملی در میان هر یک از اقوام ترک، کرد، لر، فارس و عرب پرداخته می‌شود؛ بدین منظور همبستگی میان نمرات این دو مقوله به دست می‌آید. چون میانگین نمرات هر دو هویت قومی و ملی در قوم کرد و فارس دارای توزیع نرمال است، از ضریب همبستگی پیرسون و برای اقوام ترک، لر و عرب از ضریب همبستگی اسپیرمن استفاده شده‌است. نتیجه‌ی این تحلیل به شرح جداول زیر است:

جدول ۷: بررسی رابطه‌ی هویت قومی و هویت دینی- ملی در میان اقوام کرد و فارس

فرضیه	ضریب همبستگی پیرسون	Pvalue
در میان قوم کرد، هویت قومی مستقل از هویت ملی و دینی است.	۰,۲۵۲	۰,۰۸۸
در میان قوم فارس، هویت قومی مستقل از هویت ملی و دینی است.	۰,۳۱۴	۰,۰۲۶

جدول ۸: بررسی رابطه‌ی هویت قومی و هویت دینی- ملی در میان اقوام ترک، لر و عرب

فرضیه	ضریب همبستگی پیرسون	Pvalue
در میان قوم ترک، هویت قومی مستقل از هویت ملی و دینی است.	۰,۴۰۳	۰,۰۰۰۱
در میان قوم لر، هویت قومی مستقل از هویت ملی و دینی است.	۰,۶۰۴	۰,۰۰۰۱
در میان قوم عرب، هویت قومی مستقل از هویت ملی و دینی است.	۰,۰۰۸	۰,۹۴۱

۵-۲- بررسی رابطه‌ی بین ابعاد هویت قومی و هویت دینی - ملی

برای بررسی رابطه‌ی مؤلفه‌های هویت قومی و هویت دینی - ملی، همبستگی میان نمرات دو مؤلفه محاسبه می‌شود. چون نمرات مؤلفه‌ها دارای توزیع نرمال نیست ضریب همبستگی اسپیرمن، شاخص مناسبی برای این منظور است.

جدول ۹: بررسی رابطه‌ی بین ابعاد هویت قومی و هویت دینی - ملی

هویت ملی		هویت دینی		
همبستگی	Pvalue	همبستگی	Pvalue	
۰,۴۳۲	۰,۰۰۰۱	۰,۲۴۳	۰,۰۰۰۱	تأکید و تعلق قومی
۰,۲۰۹	۰,۰۰۰۱	۰,۰۸۸	۰,۰۹۲	دستآورد هویت قومی
۰,۱۷	۰,۷۵۱	۰,۱۱۹	۰,۰۲۲	رفتارهای قومی

با توجه به جدول فوق، ارتباط مؤلفه‌های رفتارهای قومی با هویت ملی و رابطه‌ی دستآورد هویت قومی با هویت دینی افراد، قابل اهمیت نیست ($\leq 05/0P$ value) و ارتباط سایر مؤلفه‌های هویت از نظر آماری معنی‌دار است ($>05/0P$ value). مثبت بودن ضرایب همبستگی نشانه‌ی ارتباط مستقیم بین ابعاد هویت قومی و ملی - دینی است؛ بدین معنی که با افزایش نمرات مؤلفه‌های هویت قومی، نمره‌ی مربوط به مؤلفه‌های هویت ملی نیز افزایش می‌یابد و بالعکس.

۵-۳- مقایسه‌ی میزان گرایش به هویت قومی در میان اقوام ایرانی

به منظور مقایسه‌ی نمرات هویت قومی در اقوام مختلف ایرانی، با توجه به غیرمعمول بودن توزیع میانگین نمرات هویت قومی، از آزمون کراسکال والیس استفاده می‌شود.

جدول ۱۰: مقایسه میزان گرایش به هویت قومی در میان اقوام ایرانی

فرضیه	آماره آزمون	P-value
میزان گرایش به هویت قومی در اقوام فارس، ترک، کرد، لر و عرب یکسان است.	۳۰,۴۹۳	۰,۰۰۰۱

با توجه به جدول فوق، چون P value کمتر از ۰,۰۵ است، بنابراین بین اقوام فارس، ترک، کرد، لر و عرب تفاوت معنی‌داری از نظر گرایش به هویت قومی وجود دارد.

جدول ۱۱: میانگین رتبه‌ای و رتبه‌بندی اقوام از حیث نمرات هویت قومی

رتبه‌بندی اقوام	میانگین رتبه‌ای	حجم نمونه	قوم
۱	۲۰۷,۱۵	۱۱۷	لر
۲	۱۹۸,۱۲	۶۹	ترک
۳	۱۸۸,۴۴	۴۷	کرد
۴	۱۷۲,۹۱	۸۱	عرب
۵	۱۱۳,۲۱	۵۰	فارس

همان طور که در جدول فوق مشاهده می‌شود، قوم لر با میانگین رتبه‌ای ۲۰۷,۱۵ دارای بیشترین گرایش به هویت قومی خود هستند و اقوام ترک، کرد، عرب و فارس در رتبه‌های بعدی قرار می‌گیرند.

۴-۵- مقایسه‌ی میزان گرایش به هویت ملی و دینی در میان اقوام

ایرانی

به منظور مقایسه‌ی نمرات هویت ملی - دینی در اقوام ایرانی، با توجه به نامموم بودن توزیع میانگین نمرات هویت ملی مانند بخش قبل، از آزمون کراسکال والیس استفاده می‌شود.

جدول ۱۲: مقایسه میزان گرایش به هویت ملی و دینی در میان اقوام ایرانی

P-value	آماره آزمون	فرضیه
۰,۲۷۱	۵,۱۶۷	میزان گرایش به هویت ملی و دینی در اقوام فارس، ترک، کرد، لر و عرب یکسان است.

با توجه به جدول فوق، چون Pvalue بزرگتر از ۰,۰۵ است، در نتیجه بین اقوام فارس، ترک، کرد، لر و عرب از نظر گرایش به هویت ملی و دینی تفاوت معنی‌دار و قابل توجهی وجود ندارد و همه‌ی اقوام از این جهت تقریباً در سطح یکسانی قرار می‌گیرند.

جدول ۱۳: میانگین رتبه‌ای و رتبه‌بندی اقوام از نظر نمرات هویت ملی و دینی

رتبه‌بندی اقوام	میانگین رتبه‌ای	حجم نمونه	قوم
۱	۲۰۴,۳۷	۵۰	فارس
۲	۱۹۸,۷۴	۴۷	کرد
۳	۱۸۰,۹۷	۱۱۷	لر
۴	۱۷۴,۵۳	۸۱	عرب
۵	۱۶۷,۵۴	۶۹	ترک

همان طور که در جدول فوق مشاهده می‌شود، قوم فارس با میانگین رتبه‌ای ۲۰۴,۳۷ دارای بیشترین گرایش به هویت ملی و دینی هستند و اقوام کرد، لر، عرب و ترک در رتبه‌های بعدی قرار می‌گیرند. هر چند که طبق آزمون کراسکال والیس بیان شده‌است که اختلاف گرایش به هویت ملی در این اقوام بسیار اندک است.

نتیجه‌گیری

نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که در مقایسه‌ی میزان گرایش به هویت قومی در میان اقوام مورد بررسی، قوم لر دارای بیشترین گرایش است پس از آن قوم آذری و قوم فارس قرار دارد. همچنین در مقایسه‌ی هویت ملی و دینی بین اقوام مورد بررسی، نتایج نشان می‌دهد که همه‌ی اقوام از این جهت تقریباً در سطح یکسانی قرار دارند و اختلاف گرایش به هویت ملی در این اقوام بسیار اندک است.

در ادامه، پژوهش تأییدکننده‌ی این یافته است که رابطه‌ی بین دو متغیر هویت ملی و هویت قومی مثبت است؛ به طوری که با افزایش نمرات هویت قومی، نمرات مربوط به هویت ملی نیز افزایش می‌یابد. بنابراین نتایج پژوهش بیانگر این نکته است که متغیرهای هویت قومی و ملی در راستای همدیگر قرار دارند. این امر بیانگر دیدگاه کنش متقابل نمادین است که افراد دارای هویت‌های گوناگون هستند ولی این هویت‌ها در راستای یکدیگر می‌باشند؛ بنابراین در عصر کنونی که تبادل اطلاعات، افکار و عقاید نیز گسترش یافته‌است، اتحاد، وفاق و انسجام ملی نیز وجود دارد. همچنان که در پژوهش بایوردی و کریمیان (۱۳۹۳) آمده‌است جریان جهانی شدن و رابطه‌ی فرهنگ با فرهنگ جهانی، به جدایی و تمایزپذیری فرهنگی منجر نشده بلکه موجب پیوستگی و تعامل بین فرهنگ‌ها در قومیت‌ها شده‌است.

به عقیده‌ی پژوهشگر، با وجود رابطه‌ی مثبت و هم‌افزایی گرایش به هویت ملی و هویت قومی، بایستی همواره کوشید تا با اجرای راهکارهای مناسب فرهنگی در راستای

گسترش بخشی وحدت و تفاهم میان اقوام ایرانی، از بروز مشکلات، تفرقه‌افکنی‌ها و آسیب‌های احتمالی جلوگیری کرد.

منابع و مآخذ

- اسمیت، آنتونی (۱۳۸۳)، *ناسیونالیسم*، ترجمه‌ی منصور انصاری، تهران: مؤسسه مطالعات ملی.
- افروغ، عماد (۱۳۸۳)، «سبب میان هویت ملی و دینی، فرهنگ و اندیشه»، شماره‌ی ۱۴۷۶: ۷-۱.
- اوومن، تی.کی (۱۳۷۸)، *شهروند، ملیت، قومیت*، ترجمه‌ی مصطفی امیری، تهران: مؤسسه‌ی مطالعات ملی.
- بانید، لئونارد (۱۳۷۷)، «بحران‌های توسعه سیاسی»، ترجمه‌ی غلامرضا خواجه‌سردری، فصلنامه‌ی مطالعات راهبردی، دوره‌ی، شماره‌ی ۱: ۲۳۳-۲۴۴.
- بایوردی، اسماعیل و کریمیان، علیرضا (۱۳۹۳)، «جهانی شدن فرهنگ و تأثیر آن بر هویت ملی ایران»، فصلنامه‌ی مطالعات روابط بین‌الملل، دوره‌ی هفتم، شماره‌ی ۲۸: ۷۷-۱۰۲.
- برتون، رولان (۱۳۸۰)، *قوم‌شناسی سیاسی*، ترجمه‌ی ناصر فکوهی، تهران: نی.
- توسلی، غلام‌عباس و یارمحمد قاسمی (۱۳۸۱)، «مناسبات قومی و رابطه‌ی آن با تحول هویت جمعی (نمونه مطالعه: ایلام)»، جامعه‌شناسی ایران، دوره‌ی چهارم، شماره‌ی ۴: ۳-۲۵.
- جنکینز، ریچارد (۱۳۸۱)، *هویت اجتماعی*، ترجمه‌ی تورج یاراحمدی، تهران: شیراز.
- _____ (۱۳۸۲)، «قومیت و نقطه فطرت انسان‌شناسی در مارتین بالمر و جان سولوموز»، مطالعات قومی و نژادی قرن بیستم، ترجمه‌ی پرویز دسیه‌پور و سید محمدکمال سروریان، تهران: پژوهشکده‌ی مطالعات راهبردی.
- حاجیان، ابراهیم (۱۳۸۸)، «سبب هویت ملی با هویت قومی در میان اقوام ایرانی»، جامعه‌شناسی ایران، دوره‌ی نهم، شماره‌ی ۳ و ۴: ۱۶۴-۱۴۳.
- دهشیری، محمدرضا (۱۳۷۹)، «جهانی شدن و هویت ملی»، فصلنامه‌ی هویت ملی، سال دوم، شماره‌ی ۵.
- فکوهی، ناصر و آموسی، مجنون (۱۳۸۸)، «هویت ملی و هویت قومی در کردستان ایران»، فصلنامه‌ی پژوهش جوانان، فرهنگ و جامعه، شماره‌ی ۲: ۴۹-۷۵.
- شفیعی‌نیا، عباس (۱۳۹۲)، «پیامدهای شبکه اجتماعی مجازی (مطالعه موردی هویت ملی و قومی کردها)»، فصلنامه‌ی فرهنگ و ارتباطات، دوره‌ی سوم، شماره‌ی ۱۱: ۷۵-۹۴.
- گودرزی، حسین (۱۳۸۵)، *مفاهیم بنیادین در مطالعات قومی*، تهران: تمدن ایرانی.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۷۷)، *جامعه‌شناسی*، ترجمه‌ی منوچهر صبوری، چاپ چهارم، تهران: نی.
- مسعودنیا، حسین؛ مهرابی کوشکی، راضیه و کیانی، ناهید (۱۳۹۳)، «بررسی رابطه هویت ملی و قومی»، فصلنامه‌ی مطالعات توسعه اجتماعی و فرهنگی، دوره‌ی سوم، شماره‌ی ۲: ۱۶۵-۱۳۹.
- معیدفر، سعید و رضایی، علیرضا (۱۳۸۸)، «تحلیلی بر وضعیت هویت قومی در جامعه ایران»، مطالعات سیاسی، دوره‌ی یکم، شماره‌ی ۳: ۴۸-۱۹.
- میرمحمدی، داوود (۱۳۸۳)، *هویت ملی در ایران*، تهران: مؤسسه مطالعات ملی.

میلر، بوید (۱۳۸۳)، ملیت، ترجمه‌ی داوود فرایاقی‌زندی، تهران: تمدن ایرانی.
 هنری‌ماسن، پاول؛ کیگان، جرم؛ هوستون، آلتا کارول و کانجر، جان جین دی (۱۳۶۸)، رشد و
 شخصیت کودکان، ترجمه‌ی مهشید یاسایی، تهران: ماد.

Gellner, T (1983), *Nation and Nationalism Ithaca*, Cornell university press.
 Hayes, C. H (1933), *The historical evolution of modern nationalism*,
 NewYork: The Noonday press.

Kohn, H (1965), *Nationalism: Its meaning and history*, New York: van
 nostrand company.

Modood, T (1994), “*political blackness and British Asians*”, *Sociology*,
 28, 4: 859 -876.

Phinney, J. S (1992), *The Multi group Ethnic Identify me sure: A new scale
 for use with adolescents and young, adults from divers groups*, *Journal of
 Adolescent Research*, 7: 156-176.

2001) . —————), “*Ethnic Identify, Immigration, and well-being: An
 International perspective*”, *Journal of social Issues*, Vol. 57, No. 3: 493-
 511.

Shamai, J. S (1986), *Ethnic and national Identify among Jewish student in
 Toronto*, Phd. Thesis, University of Toronto.

Umana-Taylor, A. J (2008), “*A longitudinal Examination of Latino Ado-
 lescents’ Ethnic Identity, Coping with Discrimination, and Self-Esteem*”,
Journal of Adolescence, Vol. 28, No.1: 16-50.

The Relationship between National and Ethnic Identities of Azerbaijanis, Fars, Lor, Kurd, and Arab Students in Iranian Universities

R. Sadeghzadeh¹
M.A. Nadi²

Abstract

In the present era, the existence of many ethnic groups in Iran and the way they interact with each other is one of the most important issues in every country. There are different beliefs and opinions about increasing ethnic trends; on the other hand, it is believed that these ethnic orientations are not in conflict with individuals' national identity. This research was carried out with the aim of investigating the relationship between national identity and ethnic identity of Azeri, Lur, and Persian origin university students. This study was carried out using cluster sampling method on 400 students in universities in Tehran, West Azerbaijan, Ahwaz, and Lorestan in 2015. Findings of this research show that there is a positive relationship between national identity and ethnic identity. This means that with an increase in the score of components of ethnic identity, the scores for national identity increase too.

Keywords: Ethnic Identity, National Identity, Iranian Students.

1. Ph.D student of Educational Psychology, Islamic Azad University of Isfahan (Khorasgan).

2. Associate Professor of Educational Sciences and Psychology, Islamic Azad University of Isfahan (Khorasgan).